

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 394(=161.2):728.6«19»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-50-110-122>

The ritual of «toloka» and «novosillya» in the traditional rituals of Ukrainians of the Middle Dnieper region (second half of the 20th century)

Iryna M. Symonenko

Taras Shevchenko National University

Researcher (Ukraine)

email: iryna.symonenko@knu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6654-5819>

Abstract.

The Ukrainian people have always been characterized by a high spiritual culture, respect for customs and traditions, which are associated with a worldview that has developed over many centuries and has preserved signs of pre-Christian beliefs. **The topic** is researched on the basis of archival, field and ethnographic materials that allow us to comprehensively present the features of the building rituals of this region. The article examines the traditions and rituals of the toloka, as an ancient Ukrainian custom organized in the village for group work. The ways of avoiding demonological danger during housewarming and moving to a new home are traced. **The purpose of the article** is to study and analyze new and little-known information in the works of Ukrainian and foreign researchers about the components of folk construction rituals - "toloka" and "novosillya", which took place in the territories of Dnieper Ukraine in the second half of the twentieth century. **The methodological basis** of the article is the main methods of ethnological science: comparative-historical, comparative-chronological, retrospective, analysis of historical reconstruction, direct field observation, interviewing, polling, recording and systematization of materials. **The scientific novelty** lies in the analysis of the features of the definition of the concepts of "toloka" and "novosillya", such an analysis will help to avoid the limitations of the definition of the concept and allow us to develop a more effective approach to the definition of this concept. **Conclusions.** In the context of the analysis of rituals, the significance of the relevant folk traditions of our ancestors, their use and distribution in the second half of the 20th century, their significance for the establishment of cultural identity and the preservation of historical memory were clarified. This study is based on ethnographic materials collected by the author in the territory of Dnieper Ukraine. The prospects for further research into the concepts of "toloka" and "novosillya" lie in developing more effective approaches to the preservation and use of Ukraine's cultural heritage.

Keywords: construction rituals, customs, housewarming, rituals, toloka, traditions.

Обряд «толоки» і «новосілля» у традиційній обрядовості українців Наддніпрянщини (друга половина 20 ст.)

Ірина Симоненко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

здобувач (Україна)

e-mail: iryna.symonenko@knu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6654-5819>

Анотація.

Українському народу завжди була притаманна висока духовна культура, шанування звичаїв та традицій, які пов'язані з світоглядом, який складався впродовж багатьох століть і зберіг ознаки дохристиянських вірувань. Тема досліджена на основі архівних, польових та етнографічних матеріалів які дозволяють всебічно представити особливості будівельної обрядовості цього регіону. У статті розглядаються традиції та обряди про толоку як давній український звичай, який організовували на селі для виконання гуртової роботи. Простежуються способи уникнення демонологічної небезпеки під час новосілля та переходу у новий дім. **Метою статті** є вивчення та аналіз нової і маловідомої інформації у працях українських та зарубіжних дослідників про компоненти народної будівельної обрядовості – «толоку» та «новосілля», яка мала місце на теренах Наддніпрянської України у другій половині 20 століття. **Методологічну основу статті** становлять основні методи етнологічної науки: порівняльно-історичний, порівняльно-хронологічний, ретроспективний,

аналіз історичної реконструкції, безпосередньо польового спостереження, інтерв'ювання, опитування, фіксації та систематизації матеріалів. **Наукова новизна** полягає в аналізі особливостей визначення поняття «толока» та «новосілля», такий аналіз допоможе уникнути обмежень визначення поняття та дозволити виробити більш ефективний підхід до визначення означеного поняття. **Висновки.** В контексті аналізу обрядовості з'ясовано значення відповідних народних традицій наших пращурів, їх використання та поширення у другій половині 20 століття, значення для утвердження культурної ідентичності та збереження історичної пам'яті. В основу дослідження покладені етнографічні матеріали, зібрані авторкою на теренах Наддніпрянської України. Перспективи подальших досліджень понять «толока» та «новосілля» полягають у виробленні більш ефективних підходів до збереження та використання культурної спадщини України.

Ключові слова: будівельна обрядовість, звичаї, новосілля, обряди, толока, традиції.

Постановка проблеми. В сучасному світі все більш актуальним постає питання збереження нематеріальної культурної спадщини. Зміни в світі і технологічний процес загрожують збереженню обрядів, звичаїв і традицій. Це привертає увагу, бо є безцінним для надбання людства.

Оригінальність дослідження в тому, що вперше, на основі залученої історіографії, опублікованих та зібраних в ході польових досліджень джерел, авторкою проведено комплексне дослідження традицій, звичаїв та обрядів народного будівництва Наддніпрянської України другої половини ХХ століття. Введено в обіг низку нових матеріалів: опитувань респондентів, описів звичаїв і традицій зроблених авторкою на території цього регіону.

Виходячи з того, що цю тему вивчали різні представники історичних наук, перш за все, потрібно дослідити, у чому полягає визначення поняття «толока» та «новосілля».

Аналіз публікацій та досліджень. Питанню дослідження визначення понять «толока» і «новосілля» приділяли увагу вчені, які розкривали основні аспекти цих понять. На початку ХХ століття термін «толока» мав трактування найближчої до поселення землі, яка виділялась під випас великої рогатої худоби та овець (Брокгауз, Ефрон, 1901, с. 438-439). Мало місце тлумачення «толоки», представлене М. Сумцовим, як гуртової роботи, за яку працюючі не вимагали оплати, а отримували хороший обід (Сумцов, 1901, с.439). У значенні відробіткової ренти можна знайти відомості про толоку в працях вчених В. Антоновича (1870), М. Грушевського (1994, с.122, 133, 143-144, 179-181). Як звичай взаємодопомоги «толоку» розглядали Г. Горинь (2007, с.597-598), М. Гримич (2007, с.231-232).

У дослідженні М. Шкіри, проаналізовано досвід толоки в селах Київської, Черкаської, Полтавської та інших областей України, де до сьогодні не забули давню добру традицію – будувати житло толокою. Наші діди і прадіди були свідками й учасниками цього колективістського звичаю. Адже йшли працювати гуртом, як правило, до людей небагатих, котрі потребували допомоги (Шкіра, 2012, с. 317). Спробу охарактеризувати «толоку», як відробіткову ренту, виділивши традиційний етнографічний компонент, зробив В. Сироткін (1999, с. 371-376). Потреба у більш глибокому вивченні будівельної обрядовості, зокрема «толоки» та «новосілля» обумовила підготовку даного дослідження, зроблена на етнографічних матеріалах Наддніпрянщини другої половини ХХ століття.

Упродовж 2010–2013 рр. авторкою було проведено декілька краєзнавчо-етнографічних експедицій з дослідження Лісостепової України на теренах Наддніпрянської України. Ставилося за мету вивчення традицій будівельної обрядовості, а також простеження зв'язку обрядів та звичаїв, які побутували на цих територіях. Ця експедиція відбулася в межах Київської, Черкаської та Полтавської областей. Було обстежено 7 сіл, зокрема: Масківці, Поділля, Тарасівка, Мирне Київської області, Домантово, Яблунів Черкаської області та Харсіки Полтавської області. Під час польових досліджень¹ зібрано інформацію про звичаї, повір'я та обряди, якими користувались мешканці цих сіл: від «толоки» до входин – «новосілля».

У спогадах старожилів, були зафіксовані давні місцеві традиції про вже зниклі реалії колишнього життя. Факти історії нашого народу були висвітлені через біографії звичайних селян у тій інтерпретації, як їх зберегла людська пам'ять.

Метою статті є аналіз нової і маловідомої інформації про важливі компоненти народної будівельної обрядовості – «толоку» та «новосілля» – яка мала місце на теренах Наддніпрянської України у другій половині 20 століття.

¹ Польові етнографічні матеріали, зібрані автором з 2011 по 2013 рр. і зберігаються в Архіві кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі — Архів КЕК ІФ КНУіМТШ), Ф 59, П 1, Од. зб. 3 (Київська область), Од. зб. 4 (Полтавська область), Од. зб. 5 (Черкаська область) на 40 арк.

Виклад основного матеріалу. До кінця минулого століття був поширений звичай колективної допомоги, який носив назву – «**толока**». Його суть полягала в наданні безкоштовної допомоги односельцям.

У другій половині 20 століття селянин мав *щоденну* працю – догляд за худобою, роботу в полі, прибирання, приготування їжі; *найману* – робота на когось; і *добровільну* – колективну працю або «толоку».

Толока, у звичаях і традиціях населення Наддніпрянщини, є одним зі своєрідних господарсько-побутових явищ народної культури українців.

Народна «толока» ґрунтувалася на етичних засадах, основним моральним принципом було добровільне надання безкоштовної допомоги односельцям (Українська минувшина, 1993, с. 159).

Толокою виконували найважчі роботи: *в полі* – орання, жнива; *господарські справи* – будівлення хати, копання криниці тощо. Бувало, що на толоки йшли лише чоловіки, особливо під час орання. Існували й суто жіночі толоки, де господині збиралися дерти пір'я, лущити кукурудзу. Спільні толоки влаштовувалися на жнива.

Толочани не завжди працювали заради щедрого пригощання, яке влаштовував їм господар. Бувало так, що господар не міг нічого запропонувати, а допомогти все одно було потрібно, – «Працювали за спасибі» – адже спасибі, щире і відверте, варте найважчої роботи».

Працювати на толоках не відмовлялися, бо ніхто не знає, що станеться з ним завтра, чи не буде потрібна і йому підтримка. У народі казали: «Без толоки, як без руки – ні хати не зробиш, ні сіно не скосиш». Толока завжди проходила з піснями та жартами, хоч би яка важка робота не була.

Часто виходили працювати у святкові дні, або в неділю. Наші пращури були переконані: «Якщо працювати на себе в цей час було гріхом, то допомагати іншому – святою справою». (Склярєнко, 2015, с. 120).

При спілкуванні з жителями сіл Переяслав-Хмельницького району Київської області та Золотоніського району Черкаської області виявлено, що для більшості з них термін «толока» пов'язаний з будівництвом хати та її мазкою.

Значна кількість респондентів, «толокою» називали не тільки мазку хати, а й будь-яку гуртову працю на благо громади чи окремої родини. Слід зауважити, що ці дані відносяться до респондентів 1930-х – 1940-х років народження, тобто їхні спогади щодо будівництва припадають на другу половину ХХ ст.

Звичаї і традиції сягають глибини віків, які передавались від покоління в покоління. Як згадує житель села Дем'янці Переяслав-Хмельницького району Губар Микола Омелькович, 1939 р.н.: «Раніше люди жили бідніше, і коштів не було, щоб платити найманим робітникам, тому всю громіздку роботу робили толокою. Просили родичів, сусідів, так і будувалися» (Шкіра, 2012, с. 317). Як в приказці говориться: «Гуртом добре й батька бити».

Серед усіх звичаїв колективної допомоги масовіше і колоритніше проходила «толока» під час мазанки хати. Мазка і побілка стін мають давні традиції. За даними археологів вони відомі ще з XI – XII ст. і широко використовувались у міських і сільських житлах (Чижикова, 1987, с. 224).

В Південних районах Київської області селянські хати мазали і білили, тоді як в Північних районах стіни зрубних хат не білили. Як писав один з найвизначніших етнографів другої половини XIX – початку ХХ ст. Хведір Вовк: «...майже до самих північних меж України рублені дерев'яні хати обмазані глиною та білені крейдою, чого ми не находимо ні в білорусів, ні в Великої Росії» (Вовк, 1995, с. 117).

«Як же весело знадвору мазали і шпарували Хату глиною. Замість робили на дворі біля хати – новобудови. Просто в землі викопували досить глибоченьку і широченьку лунку, що завжди мала форму кола. Перші ґрунтовні заміси, що укривають решетування дранкою, і в які додається велика частка соломи місили кінями, а вже для останнього обшарування стін і дорослі і діти ставали до тієї гуртової роботи. Місили ногами бадьоро, завзято і проворно. Хтось своєчасно додавав до лунки води, а дехто, час од часу, лопатою, або вилами підкидував куцої пшеничної соломи, кінського кіз'яку та глею, аби суміш для мазки була міцною і довготривало прислужилася хаті. Солома дряпає ноги та й не враз вони і загояться, але то все дріб'язки порівняно з такими щасливими світлими життєстверджуючими миттями. По завершенні «творіння» замісу, весела юрба загляєних ніг затупотить по доріжці до ставка, де на них чекає животворча водичка і лагідна прохолода. Рятуйтеся жаби, розступися, зелена ряско, тетерійте карасі і коропис!» (Литвиненко – Орлова, 2007).

Не менш важливою роботою була і сама організація з підготовки і проведення толоки. Як зазначають респонденти, за декілька днів, а то й тижнів, господар і господиня обходили односельців і кликали на допомогу. У ході опитування зустрічалося, що жінка запрошує жінок, а

чоловік – чоловіків. Кількість людей на толоці могла залежати від самих господарів, дивлячись на їх статус в цій громаді.

Мазання хати проходило в декілька етапів. Перший – це валькування, на який господарі кликали якомога більше людей, щоб за один день обмазати глиною всю хату. Другий етап, або як іще називають – друга мазка – під дощечку, на яку кликали невелику кількість досвідчених мазальниць. Третій етап – вигладжування тонким шаром глини, для вирівнювання стін.

Підготовчий період займав досить тривалий час і, як правило, розпочинався весною. Заготівлю глини проводили в кар'єрах за селом (глинищах), до 60-х років XX століття для привезення глини використовували воза. Починаючи з 60-х років почали використовувати автомобілі і навіть навантажувачі, що значно пришвидшувало підготовчий процес. Зі слів Гетьман Галини Опанасівни: «з 1957 року автомобіля можна було виписати у колгоспі, заплативши за це 5 карбованців». Чмир Марія Іванівна, стверджує, що «дехто із господарів копав глину у себе у дворі, потім цю яму використовував під майбутній погріб» (Шкіра, 2012, с. 318).

Одним із важливих компонентів суміші, яку використовували для мазки, були кінські кізьяки, полова і солома. В народі говорять, що з цими компонентами стіни при підсиханні не будуть тріскатись.

За традицією мазати хату розпочинали з середини. Частина жінок молодшого віку, лізли на горище, інші мазали стіни і стелю. Чоловіки займались піднесенням глини і зведенням риштування. Якщо на толоку прийшло багато людей, то «хату обхвачували відразу всю» і зазвичай до тринадцятої години дня хата була помазана (Шкіра, 2012, с. 319). Під час мазки хати також використовувались певні обряди і застереження. Як правило толочні роботи призначалися у неділю (з 70-х років у суботу), або святкові дні, тільки не на день шанування того чи іншого святого (Українська минувшина, 1993, с. 160).

Як з середини, так і з вулиці, хату мазали не одним, а трьома нашаруваннями глею, аж поки зовсім рівненькими стіни не стануть. Щоправда, в деяких регіонах України, внутрішні стіни хати могли бути і «орано» – пошерхлими, але завжди білі і ошатні. Цікава технологія розчину крейди, або білої глини для побілки хати з вулиці: «Розчин для побілки робили на молочній сироватці. Тоді поверхня стін хати добувала такої поверхні, наче скло, її не «обтьопував» дощ, вода скочувалась зі стін на землю, а хата стояла біла та урочиста, як дзвін» (Литвиненко – Орлова, 2007).

Дехто й дотепер вважає, що розпочата в понеділок робота не принесе задоволення й успіху. Існувало таке повір'я, якщо в перший день тижня возити глину для хати, то – заведуться в оселі таргани і цвіркуни. Не годилося також розпочинати будівництво нової оселі й обмазувати житло, бо «грим спалить» (Скляренко, 2015, с. 73-80).

Однією з характерних ознак взаємодопомоги було віншування учасників толоки, яке полягало в доброму харчуванні (хоча інколи давали і переснідати). Але слід зауважити, що у більшості випадках, робота починалась без снідання. Спочатку «треба зробити», говорили учасники толоки.

В селі Помоклі Переяслав-Хмельницького району сідали обідати на землі, заздалегідь встеленій ряднинами. Кількість страв була різною, але багатою: борщ (переважно Яготинщина), капуста (Переяславщина), та не без тушкованої картоплі з м'ясом, або гречаної каші, потім: риба, котлети, налисники, пиріжки, узвар чи кисіль» (Шкіра, 2012, с. 320). Навіть за надмірного частування учасники толоки ніколи не напивалися.

Після закінчення мазки – обід чи вечеря, найбільш урочиста подія толоки, під час якої господарі дякують, промовляють такі слова: «Велике спасибі люди добрі, що допомогли».

Наступного дня, хто ближче живе, приходили подивитись на свою роботу, з таким, щоб іще посидіти за столом. Неділь дві хата сохла, потім запрошували людей на другу мазку. Як зазначає більшість респондентів, на другу мазку наймали досвідчених мазальниць вже за плату.

Майже всі опитані респонденти згадували, що жодна така толока не обходилась без дітей: хто воду підносить мазальницям, хто молотком цеглу б'є і підносить до хати. Діти знали, що на обіді обов'язково отримають пляшку сітра і пиріжок.

Заможні господарі часом на толоку наймали музикантів, які веселили й підбадьорювали працюючих. Після закінчення всіх робіт заможні господарі організовували іноді гучне гуляння.

Отже, у толоці знайшли виявлення традиції колективної праці, які формували суспільну свідомість селянина як члена суспільства, готовність прийти на допомогу ближньому.

Толоки, супряга – про ці типи громадських відносин говоримо одночасно і як про історію традиції, і як про частину сучасного сільського побуту. Адже десь відійшло в минуле і стало приємним спомином, а десь – це невіддільна частина життя громади і багато в чому запорука успіху.

Заключним акордом будівельної обрядовості є новосілля.

.....
Новосілля – велика радість. І розділити цю визначну щасливу подію господарі запрошували своїх найближчих родичів, сусідів, кумів. Новосільні звичаї, які українці називали входунами, були завершальним дійством у будівельній обрядовості.

Вселення у новий дім було небуденною подією. Адже з новою оселею сім'я пов'язувала свої надії на краще життя — щастя, достаток, потомство, здоров'я тощо.

Як найголовнішу прикмету про переїзд варто згадати таку традицію, як пускати в хату першою кішку або kota. Вірили, що вони можуть забрати на себе всю негативну (потойбічну) енергію в будинку та відвести усяке зло. Спостерігали, де ляже тварина, і на тому місці ставили дитяче чи доросле ліжко.

Серед жителів Наддніпрянщини поширений такий звичай: «Кішка повинна потрапити до будинку раніше за всіх, першою. Не достатньо просто пустити її у будинок, потрібно протримати тварину цілу ніч у новому помешканні. Якщо звір, переночувавши, поводить себе спокійно, можна заселятися, якщо наляканий, нявкає і просить його випустити, потрібно, перед заселенням, провести обряд очищення. Тварини відчують присутність демонічних сил» (Новосілля, прикмети, традиції, подарунки, 2014).

Існують і інші трактування такого звичаю: «Перед тим як зайти до нового помешкання господар пускав до оселі тварину і лишав її на ніч, це була пожертва новому дому». Вважалось, що хто першим зайде до помешкання, той першим і помре. «Це може бути саме та людина, яка першою переступити поріг. Відтак цю складну місію надавали найстаршому члену родини» (Поліщук, 2022).

Бували і курйозні випадки. У Бориспільському районі Київської області першою пускають кішку, щоб ніч вона обов'язково переночувала. У Гопкала Миколи Петровича, мешканця села Мирне сталося так: «Принесли кішку в хату, закрили, повернулись у ранці, а вона народила кошенят» (Архів КЕК ІФ КНУІМТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 11).

Існує ще один курйозний випадок: «Потрібно з старого житла принести павука в банці, поставили на підвіконня і залишити. На наступний ранок, якщо він сплете павутиння, значить, життя в новій оселі буде щасливим і безтурботним» (Новосілля: прикмети, традиції, подарунки, 2014).

Жителька того ж району, але з села Тарасівка, Шульга Лідія Павлівна коли мала переїхати від свекрухи зробила так: «Пішла до нової хати, пустила kota на ніч, щоб він знайшов мені місце, де ставити ліжко. Як у тому кутку ліг, там і поставила ліжко. І досі стоїть стара кровать» (Архів КЕК ІФ КНУІМТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 16).

Колись яскравий і багатоплановий оберіг новосілля побутує і сьогодні, але в значно скороченому варіанті, впевнений житель села Харсіки Полтавської області Зозуля Василь Антонович 1932 р.н.: «Перед новосіллям, на ніч залишали чорного kota, або чорного півня та ікону з образом святого мученика» (Архів КЕК ІФ КНУІМТШ, ф 59, п 1, од. зб. 4, арк. 3).

В далекому минулому, першим у хату навіть вводили коня, мабуть, для того щоб засвідчити, що хата добротна, міцна та велика за розмірами.

Щодо сучасного новосілля, то лише подекуди на теренах Наддніпрянщини починали з того, що за день до події (новосілля) господарі залишали у новій хаті kota, який мав вигнати усяке зло. Потім господар заходив до хати з хлібом, сіллю і залишав ікону.

Після виконаних всіх обрядів та традицій залишається ще один обов'язковий ритуал для щасливого життя без негараздів.

Будинок, звідки родина переїжджає, треба помити, а брудну воду, яка залишиться, вилити за поріг, промовляючи замовляння: «Ніякі старі негаразди не беру з собою, і нові також не створюю. Залишаю свій дім, а переїжджаю у дім новий. Зі собою забираю я домовика. Буду новосілля з ним святкувати, починати з ним щасливо жити» (Поліщук, 2022).

Досить показовим є і **порядок переходу**. Час переходу визначався і мотивувався в різних місцях Наддніпрянщини по-різному: це рівно опівдні по сонцю і як можна раніше перед сходом сонця (тільки не в понеділок), щоб господар йшов уночі і його не було видно, чи перед повним місяцем, щоб все було повно. Свято Введення у храм Богоматері (21 листопада за новим стилем) вважалось найкращим днем для новосілля.

У різних місцях входуни у нову оселю супроводжувалися різними магічними діями: на щастя пустити під піч цвіркуна, переносити зі старої хати замітене сміття, — «щоб доля, бува, не залишилася в старій хаті»; в нову хату входили з жаром, курищем і страсною свічкою, — «щоб зігнать усе нечисте» (Жайворонок, 2006, с. 401).

До того, як будуть зроблені входуни, хата – є «нечистою» впевнена Зозуля Антоніна Іванівна 1935 р. н.: «До того, як образ не поставили, у хаті від голосу дзвін іде» (Архів КЕК ІФ КНУІМТШ, ф 59, п 1, од. зб. 4, арк. 4).

На Полтавщині, входячи до нової оселі з хлібом і сіллю, господар казав: «Дай Боже у новий дім увійти, хліб – сіль унести. Бережи Боже цю хату від грому, грози і великого клопоту» (Архів КЕК ІФ КНУІМТШ, ф 59, п 1, од. зб. 4, арк. 1).

Переходячи у новий будинок, напередодні у вечері, Близнюк Іван Мартинович, уродженець села Поділля Київської області, заходив до старого будинку, кланявся на всі чотири кути і запрошував «домового» до нового будинку. Потім, у новому будинку, на горищі, для нього залишали частування: шматок хліба з сіллю» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 4).

У селі Домантово Черкаської області, Салогуб Ганна Олексіївна дитиною бачила, як при переході в новий будинок несли хліб, сіль, соломку яку стелили на підлогу щоб зайти і пускали півня з курями. «Якщо пішов у судки, то буде добре житися (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 5, арк. 1).

Наступного дня, коли вже все готове до переходу в новий дім, першими мали ввійти старші члени сім'ї – родичі: дід, баба, оскільки вони вже доживали свій вік і мали померти першими.

На Київщині воліли входити в будинок за старшинством: спочатку старші члени родини, потім молодші; глава сім'ї, далі інші члени родини, і на решті сімейні пари, або не сімейні (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк.1).

«Першим у нову хату годилося зайти найстаршому в сім'ї: дідові, бабі – так положено, закон такий» (Ігнатенко, 2016, с 118).

Коли хата була готова до заселення господарі першими вносили необхідні речі. Якщо господарі не мали дітей, цю місію виконували виключно особи, які мали дітей, і навіть, сторонні.

У селі Яблунів, що на Черкащині, Грозовська Ольга Тимофіївна бачила, як її старший родич (за віком) переносив з старої хати до нової ікони і рушники, щоб «хата з Богом була» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 5, арк. 6).

На Полтавщині беруть пляшку горілки, гроші, миску з житом або пшеницею, ікону, рушник з хлібом і сіллю та входять до нової хати (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 4, арк. 1).

На Київщині, у селі Масківці існує звичай такий: Літній чоловік, батько, кум чи інший родич з хлібом, сіллю, іконою та вишитим рушником благословляє дітей на щасливе життя. «Молодята беруться за кінці рушника і заходять до нового помешкання», пригадує Шарипов Анатолій Іванович (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 2).

На новосіллі, за давнім звичаєм жінки несуть з собою жито і обсіпають оселю, іноді співають. Господар вносить в будинок ікону і хліб, господиня – рогач, кочергу і діжку. Ставши на порозі нової хати, господар читає «Отче наш» і по закінченні молитви входить до хати та іконою хрестить всі кути, і ставить цю ікону в святий кут. Потім повертається до дверей, бере у дружини діжку і, вносячи її в хату, говорить: «Як у сій діжці повно хліба, дай, Господи, щоб так повно було і у всій хаті хліба і всякої худоби!». (Красиков, 1999, с. 428-442). Після чого ставить діжку на лавку проти печі. За ними заходять родичі та сусіди; літня жінка посипає всіх зерном і дрібними грішми, бажаючи щастя в новому домі. Після цього всі дарують подарунки та сідають за столи, господарі частують гостей. На новосіллі господар обов'язково різав барана або свиню.

Гості та всі учасники дійства чітко знали, хто що мав приносити на новосіллі. Це й зрозуміло, бо господарям багато чого було потрібно. Так, батьки несли подушки, родичі та сусіди – клуночки з житом, хліб, сіль, посуд, ножі, ложки.

До нової хати запрошені завжди приходили з подарунком або «повним» посудом. Без подарунка не можна. На Полтавщині, до Антоніни Іванівни Зозулі, гості прийшли з хлібом, сіллю і дрібними грошима (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 4, арк. 4).

За святковим обідом завжди поминали покійних родичів, замовляли панахиду в церкві. Зі столу на ніч не прибирали, залишаючи рештки трапези душам померлих. Також вірили, що недоїдки потрібно залишати, аби багатство велося в хаті.

«На столі залишали для тих, хто десь там лежать на могилках» – саме так робив Сипаненко Олексій Іванович з села Мирне, що на Київщині (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 18).

Мешканці Наддніпрянщини великого значення надавали *сновидінням*. У першу ніч, у новій хаті, добрим знаком було побачити чисту воду, ячмінь, або жито. Із спогадів Цюри Григорія Михайловича: «як добрий сон, то все буде добре, а як не – то не» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 5, арк. 3).

Серед втрачених нині є обряд *обкурювання* хати перед новосіллями ладаном. Не перевіряють тепер новий дім і на придатність перед його заселенням за допомогою різноманітних ворожінь. Не дотримуються й давнього звичаю переселятися лише за повного місяця, уникаючи постів і високосного року.

Мешканку села Яблунів, Юрченко Марію Олександрівну 1942 р.н., мати благословляла так: «Треба переходити на повний місяць, щоб у хаті було повно. (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 5, арк. 8).

«Коли переходили в хату в селі Поділля, то починався високосний рік. «От завтра високосний рік, згадує Ціла Марія Василівна, не можна переходити. І думаю так, як не перейдемо зараз, то доведеться у високосний рік переходити. Вирішили переходити... Пам'ятаю

.....
голі вікна, ні карнизів, ні занавесок, підлога не пофарбована, ну ліжка були, тільки і було – що було де спати. І щасливі були» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 9).

За повір'ями, переїжджати на нове житло краще на зростаючий місяць і бажано рано вранці. Варто знати, що новосілля не можна святкувати в день переїзду, важливо почекати три дні, а потім вже святкувати, так завжди робили на Київщині.

Господиня не могла принести той посуд, до якого вона звикла, яким користувалась в батьковій хаті або у свекрушині. Ніякого старого посуду в новій оселі – давній звичай щодо цього був суворий (Скляренко, 2015, с. 73-80, 115-120, 156-172).

Кононець Олена Михайлівна, мешканка села Домантово, не радила ні в якому разі заносити до нового помешкання старих, поламаних речей, тим паче, тріснутий посуд. «Все, що було порвано, зіпсовано, чи поламано у старому будинку, залишайте без жалю, аби вони не принесли в нове життя неприємностей» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 5, арк. 2).

«Першим не можна було в хату заносити постіль, бо будуть слабувати там люди» – переконана вище згадана Ціла Марія Василівна (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 9).

Ніколи не можна перевозити в нове житло старе ганчір'я, зношений одяг, зламану техніку, бите скло, щоб не привернути хвороби, розорення, чвари (Народні прикмети при будівництві будинку..., 2024).

Всі, хто вперше приходить в оселю, повинні принести з собою хліб, сіль і гроші. Гості повинні кинути монетку через поріг, тільки після цього можна заходити. Під час прощання гості повинні сказати: «світло вашому дому» (Новосілля: прикмети, традиції, подарунки, 2014).

Щоб продемонструвати свою повагу до господарів нового помешкання жителі Наддніпрянщини знали, *що можна дарувати* на новосілля. Традиційним залишається свіжий хліб або коровай.

Починаючи з 60-х років 20 століття дарують сервізи: чайні, столові або кавові. Входить в моду дарувати сучасне кухонне приладдя: набори для спецій, банки для сипучих круп, дошки для нарізки. Не залишається поза увагою і вироби текстильної продукції – кухонні та банні рушники, скатертини, серветки, більш заможні селяни або родичі дарували килими. Для того, щоб побажати господарям сімейного щастя, та допомогти зміцнити їхні сімейні зв'язки, дарують гарну дорогу постільну білизну.

З 90-х років сучасно виглядають і предмети для декору чи інтер'єру. Ними можуть бути вази, рамки під фотографії, статуєтки, картини, торшери.

Існують звичаї і повір'я щодо *небажаних подарунків* на новосілля. Є речі, які можуть нести загрозу для господарів, і дарувати їх небажано. Будь в якому разі не можна дарувати гострі, різальні чи колючі предмети, такі як виделки, ножі, ножиці. Вважається, що вони можуть спровокувати сварки, скандали, та й внести розлад у сімейні стосунки.

Не можна дарувати годинники, вони символізують важку розлуку. Поганою прикметою вважається дарувати дзеркало.

Забрати грошову удачу господарів можуть подаровані портмоне та гаманці. Як не дивно, гроші у якості подарунка нерідко стають винуватцями фінансових невдач та притягують бідність. А медичне приладдя може накликати хвороби. Вироби з перлами –привабити сльози та горе, саме про це свідчать прикмети про новий дім.

Завершувалось новосілля співами й танцями. Слід зауважити, що в минулому на новосілля спочатку співали обрядових пісень і тільки потім – звичайних.

Багато хто з нас вірить у те, що у кожній оселі живе домовик, який слідкує за порядком та захищає господарів від злих духів. Тому, аби задобрити домовика, перед самим переїздом у нову оселю, глава родини заходив у помешкання, залишаючи на столі хліб та сіль. А в кутку залишав віник зі старого житла. Потім у «червоному куті» господар вішав ікону зі старого помешкання, і промовляв молитву «Отче наш». Після цього звертався до домовика, бажаючи йому про захист всіх, хто житиме у новій оселі (Поліщук, 2022).

Якщо говорити про найкращі дні переселення домовика, то це субота. Отож, і планувати переїзд, можна саме на цей день. Для того, щоб домовику було зручно переїжджати у нове помешкання, потрібно приготувати для нього гарну коробку у яку поклали м'якеньке полотенце.

Починаючи з середини 70-х років 20 століття «порядок переходу» у нове помешкання дещо спрощується, і перевага надається більш сучасним традиціям. «Мої онуки – молоде подружжя, переходячи у свою власну оселю написали на аркуші паперу радість, щастя, кохання, здоров'я, добробут – все, щоб хотіли забрати у нове житло», згадує Ціла Марія Василівна, вони вірили, що цей список з побажаннями допоможе переїхати «усьому хорошому» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 9).

Щоб добре влаштуватися на новому місці, необхідно попрощатися з покинутим будинком. Потрібно подякувати йому за хорошу службу і затишок. Треба встати спиною до дверей і поклонитися колишньому дому по пояс.

Освоєння і освячення будинку не закінчувалось «переходом» і «новосіллям». Будинок вважається повністю освоєним, коли в ньому здійснений один з обрядів життєвого циклу, коли будинок обмивається весіллям або небіжчиком.

На відміну від сьогодення, у минулому, в обстежених селах Наддніпрянщини значна частина новосельців намагалася освятити нове житло перед заселенням. У другій половині 20 ст., освячення проводилось найчастіше восени та у вихідний день.

«Можна змастити кожен кут нового будинку крапелькою меду і обійти всі кутки помешкання із запаленою церковною свічкою, аби життя для кожного члена родини було ситим» (Поліщук, 2022).

Завжди, перед освяченням будинку, відбувалася підготовка до переїзду. Спочатку господиня вимітала все сміття зі старої оселі, його маленьку частинку залишала і клала біля нового, аби залучити добробут. Останні хвилини перебування у старому будинку, варто зупинитись, постояти, та згадати всі приємні події, які відбувалися у помешканні, та подякувати житлу «за все добро, що у ньому сталося».

Ще одна прикмета, яка гарантує успіх та процвітання сім'ї у новій оселі – це опади. І не важливо, це дощ, чи це сніг. Під час переїзду опади вважаються щасливою прикметою (Поліщук, 2022).

На Черкащині, для освячення хати, запрошували священника набагато пізніше, і то, вичікували слушну нагоду, наприклад, христини, весілля, або (не дай Боже) похорон. «Буває так, що живуть по декілька років в неосвяченій хаті». У Грозовської Ольги Тимофіївни 1941 р.н., з села Яблунів трапилось так, що під час переїзду до нової оселі померла тітка і довелось чекати поки зійде жалоба. (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 5, арк. 6).

На Київщині, коли запрошували священника, він повинен був прочитати молитву у кожній кімнаті і випалити на сволюку, в кожній кімнаті свічкою хрестики. Як свідчив респондент Симоненко Микола Іванович 1941 р.н. з села Тарасівка: «В кімнаті, на сволюку бачив, як батюшка випалював свічкою хрестик, після чого з кадилом обійшов всю хату, потім весь двір і господарські споруди та окропив їх святою водою» (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 3, арк. 15).

На Полтавщині кликали священника, який, спочатку читав молитву, потім кропив будинок зсередини та ззовні святою водою. «Священик заходив до хати першим, а за ним батько молодих господарів, далі вносили ікони, а вже потім стіл, лави та інші предмети. І виконувався обряд освячення житла: обкурення його ладаном, вугіллям. Після всіх обрядів, священника обов'язково годували та обдаровували. Ці дари складалися із знайомих нам речей: рушника, хліба, курки, горілки (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, од. зб. 4, арк. 4).

У 90-х роках XX століття дещо по-новому відбувається освячення будинку. У новобудові господиня кропила усі кути свяченою водою і мила підлогу. Потім обходила кожну кімнату із церковною свічкою, а на вхідні двері вішала оберіг-підкову. А після того, як священник освячував житло, святкували новосілля, запрошуючи багато гостей.

За давньою традицією, у нову оселю переселялися і сакральні тварини: півень і кіт; переносилися сакральні речі: жар із печі попереднього помешкання; речі ужитку: ікони. Все це мало **оберегове значення**.

Інтер'єр хати доповнювався оберегами, такими як хрест над порогом від блискавки чи грому, підкова на дверях та рослинні обереги.

З колишнього помешкання в нове переносилися символи обжитості: статуї Богів, вогонь, домовик, сміття і «кашу мати несла недоварену і відразу ставила доварювати на новий вогонь», пригадує, коли була малою дитиною Зозуля Антоніна Іванівна 1935 р.н. (Архів КЕК ІФ КНУІмТШ, ф 59, п 1, зб. 4, арк. 4).

Кількість ікон в інтер'єрі традиційного українського житла свідчила не тільки про релігійність мешканців, а про кількість членів сім'ї. Тому що, за традицією, відразу ж після народження дитини для неї купували ікону і вішали на стіну.

Кожен з цих предметів був наповнений змістом і є своєрідним символом благополуччя. Варто берегти речі і обереги, ніколи не залишати їх в колишньому будинку. Подарувавши оберегові речі, ви бажаєте господарям багатства, гармонії, миру, любові, чистоти і здоров'я. Іноді, особливо цінним виявиться сувенір, зроблений своїми руками.

Новоселам Наддніпрянщини, які досі цінують старі традиції, дарують ікону або оберіг. Жінці до душі завжди припадає розшитий рушник, лялька-берегиня або вінок. Чоловікові ж підносили пляшку саморобного вина з банкою домашніх закуток.

Менш консервативним мешканцям дарують сучасну варіацію традиційного подарунка: ключницю, грошове дерево, набір кухонних рушників, теплий плед.

Наприкінці XX століття набув масового явища ще один звичай – радитись з фахівцями фен-шуй. Вважалося, якщо: «Відкрити всі вікна, включити воду. Повітря має наповнити новий будинок свіжістю, а вода очистити простір від негативної енергетики. Розбирати та розставляти

.....
меблі рекомендовано під звуки музики. А перший вечір провести так, щоб світло горіло у кожній кімнаті це допоможе притягнути у нове житло позитивну енергію» (Поліщук, 2022).

Особливе значення надавалося першій ночі в новому будинку. Для отримання віщого сну, який покаже, як складеться подальше життя, бажано було встигнути заснути до півночі – «Обов'язково потрібно провести першу ніч в новому помешканні, а якщо це зробити неможливо, то треба було розстелити ліжко, і покладіть на нього піжаму або нічну сорочку» (Поліщук, 2022).

Українських записів, пов'язаних із цією частиною родинної обрядовості, дуже мало. У побуті ці традиції майже повністю втрачені. Але місце окремих частин житла чи інтер'єру свідчить про те, що у далекому минулому кожна така деталь відігравала важливу роль.

Висновки. Отже, українські народні звичаї, традиції та повір'я, що передаються з покоління в покоління, і наділені особливими характеристиками та прикметами – є важливою складовою українського культурного спадку. Вони відображають глибину українського народу, його переконання, спонукають до виконання певних дій для забезпечення щастя та благополуччя, допомагають зберегти історичну пам'ять, передати цінні знання та вірування.

Все це є цікавими джерелами для дослідження. Вони мають глибоке значення та розкривають перед нами світ, де реальність та міф переплітаються, а традиції продовжують жити в сучасному світі (Цікаві факти про українські народні звичаї та повір'я..., 2024).

Описані будівельні обряди в повному обсязі використовували ще в 1970 – 1990-х роках. Дехто, наслідують давні традиції і до тепер, так глибоко вони закорінені в людській свідомості.

Стародавні повір'я та звичаї, пов'язані з будівництвом нового житла, збиралися століттями і відмінно допомагають захистити будинок від негативних впливів. На мою думку, дотримуючись їх, можна домогтися достатку, щастя, взаєморозуміння, гармонії.

Сьогодні найстійкіше зберігаються ті звичаї і обряди, які, втративши властивий їм у минулому магічний характер, перетворилися на етнокультурну традицію. Підсумовуючи викладений матеріал, можемо стверджувати, що у минулому обряд «толоки» та вселення у нове житло «новосілля» займав помітне місце у традиційній будівельній обрядовості українців. Аналіз джерел, наукової літератури та результати польових досліджень дозволяють зробити висновок, що збереження та використання мешканцями Наддніпрянської України традиційної обрядовості в повній мірі використовувалася в українських селах ще другій половині ХХ століття.

Подяка. Висловлюю щирі вдячності працівникам Державного архіву Вінницької області, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки, членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження, авторства та публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Антонович, В. (1870). Предисловіе. *Архивъ Юго-Западной Россіи*. Киев. Ч.6., Т.2.
- Архів КЕК ІФ КНУіМТШ - Архів кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Брокгауз Ф., Ефрон І. (1901). *Енциклопедичний словник*. Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, с.438.
- Вовк, Х. (1995). *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, с.95-110, 117.
- Горинь, Г. (2007). *Толока*. Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, с. 597-598.
- Гримич, М. (2007). «Громада і громадський побут». *Українська етнологія*. Київ: Либідь, с. 231-232.
- Грушевський, М. (1994). *Історія України-Руси*. Київ., Т.V., с.122, 133, 143-144, 1791-81.
- Жайворонок, В., (2006). *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*, К.: Довіра. с. 401.
- Ігнатенко, І., (2016). *Етнологія для народу. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, с.111-121.
- Красиков М., (1999). Філософія буття слобожанського селянина. *Дух і Літера*, 5-6, 428-442.
- Лехман, Т., (2018). *Українське новосілля. Звичаї, обряди та забобони*. URL: <https://poradnica.com.ua/ukrayinske-novosillya-zvichayi-obryadi-ta-zaboboni/>
- Литвиненко-Орлова, Н., (2007). *Проща до Української Хати*. URL: <https://kobza.com.ua/ukrajinske-slovo-murmansk/1775-proshcha-do-ukrajinskoji-haty.html>
- Мадісон, І., (2023). *Толока під народні пісні: як у Переяславі босоніж місили глину і мазали повітку*. URL: <https://pereiaslav.city/articles/302819/toloka-pid-narodni-pisni-yak-u-pereyaslavi-bosonizh-misili-glinu-i-mazali-povitku>

- Народні прикмети при будівництві будинку, старовинні обереги і звичаї наших предків.** (2024). URL: <http://vidpoviday.com/narodni-prykmety-pry-budivnytstvi-budynku-starovynni-oberehy-i-zvychai-nashykh-predkiv>
- Новосілля: прикмети, традиції, подарунки.** (2014). URL: <https://t1.ua/porady/43087-novosillya-prykmety-tradytsiyi-podarunky.html>
- Освітньо-культурна толока «Ідеї Різдва в мистецтві».** (2022). URL: <https://us.bdu.org.ua/osvitno-kulturna-toloka-idei-rizdva-v-mystetstvi.html>
- Поліщук, І.,** (2022). Новосілля: важливі прикмети та цікаві традиції. URL: <https://insider-media.net/life/novosillya-vazlyvi-prikmeti-ta-cikavi-tradyciyi>
- Сироткін, В.,** (1999). Традиції колективної трудової взаємодопомоги, Українці: історико-етнографічна монографія: у 2 кн. Опішне: Українське народознавство, Кн. 1, с. 371-376.
- Сілецький, Р.,** (2015). «ВХІЩИНІ»: Народні новосільні звичаї, обряди та повір'я на Волині (За польовими етнографічними матеріалами початку ХХІ ст.), *Народознавчі зошити*, 5 (125), 1215-1227.
- Скляренко В.,** (2008). *Українські традиції і звичаї*, Харків: Фоліо, 318 с.
- Скляренко, В.,** (2015). *Українські традиції і звичаї*, Харків: Бібколектор, с. 73-80, 115-120, 156-172.
- Стеф'юк, І.,** (2021). Клака, толока, черга, супряга: приклади гуртової роботи в українській традиції. URL: <http://bukcentre.cv.ua/index.php/tradytsiina-kultura/svitohliadni-praktyky/5586-klaka-toloka-cherha-supriaha-pryklady-hurtovoi-roboty-v-ukrainskii-tradytsii.html>
- Сумцов, М.,** (1901). *Толока*. Енциклопедичний словник. Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, с.439.
- Тарас, Я.,** (2018). Суспільно – громадські допомоги на Покутті: толоки, клаки, помочі, супряги, *Народознавчі зошити*, 1 (139), 189-199.
- Тарнавський, Р.,** (2012). Толока як відробіткова рента у господарствах великих землевласників, *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія: історична*, 47, 35-48.
- Тарнавський, Р.,** (2012-2013). «Звичаї трудової сусідської взаємодопомоги в громадсько-виробничому побуті українців: історіографія питання», *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 13-14, 84–96.
- Українська минувшина:** ілюстрований етнографічний довідник. (1993). Київ: Либідь, С.159.
- Цікаві факти про українські народні звичаї та повір'я – дослідження традицій та вірувань.** (2024). URL: <https://fact-news.com.ua/ukrainski-narodni-zvychai-tsikavi-fakti-pro-povirya-ta-zaboboni-doslidzhennya-traditsij-ta-viruvan>
- Чижикова, Л.,** (1987). *Жилище*. Етнографія восточных славян. Очерки традиционной культуры, Москва: Наука, с.223-258.
- Шкіра, М.,** (2012). Толока – давній звичай колективної допомоги, *Наукові записки НІЕЗ «Переяслав»*, 6(8), 317-321.

Список інформаторів

- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 1. – Дячкова Людмила Іванівна, 1953 р.н., с. Масківці Баришівського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 2. – Шарипов Анатолій Іванович, 1942 р.н., с. Масківці Баришівського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 4. – Близнюк Іван Мартинович, 1925 р.н., с. Поділля Баришівського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 9. – Ціла Марія Василівна, 1939 р.н., с. Поділля Баришівського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 11. – Гопкало Микола Петрович, 1952 р.н., с. Тарасівка Бориспільського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 15. – Симоненко Микола Іванович, 1941 р.н., с. Тарасівка Бориспільського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 16. – Шульга Лідія Павлівна, 1936 р.н., с. Тарасівка Бориспільського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 3, Арк. 18. – Сипаненко Олексій Іванович, 1963 р.н., с. Мирне Бориспільського району Київської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 4, Арк. 1. – Харсіка Олександр Васильович, 1935 р.н., с. Харсіки Чорнухинського району Полтавської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 4, Арк. 3. – Зозуля Василь Антонович, 1932 р.н., с. Харсіки Чорнухинського району Полтавської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 4, Арк. 3. – Зозуля Антоніна Іванівна, 1935 р.н., с. Харсіки Чорнухинського району Полтавської області.
- Ф 59, П 1, Од.зб. 5, Арк. 1. – Салогуб Галина Олексіївна, 1950 р.н., с. Домантово Золотоніського району Черкаської області.

.....
Ф 59, П 1, Од.зб. 5, Арк. 2. – Кононець Олена Михайлівна, 1948 р.н.,
с. Домантово Золотоніського району Черкаської області.
Ф 59, П 1, Од.зб. 5, Арк. 3. – Цюра Григорій Михайлович, 1942 р.н.,
с. Домантово Золотоніського району Черкаської області.
Ф 59, П 1, Од.зб. 5, Арк. 6. – Грозовська Ольга Тимофіївна, 1941 р.н., с. Яблунів Канівського району Черкаської області.
Ф 59, П 1, Од.зб. 5, Арк. 8. – Юрченко Марія Олександрівна, 1924 р.н.,
с. Яблунів Канівського району Черкаської області.

References:

- Antonovych, V.** (1870). *Predislovye. Arkhyv Yuho-Zapadnoi Rossii*. [Preface Archive of South-Western Russia]. Kyiv. Ch.6., T.2. [in Ukrainian].
- Arkhyv KEK IF KNUimTSh** - Arkhyv kafedry etnologii ta kraieznavstva istorychnoho fakultetu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Archives of the Department of Ethnology and Local History, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv]
- Brokhauz, F., Efron, I.** (1901). *Entsyklopedychnyi slovnyk* [Encyclopedic dictionary]. Sankt-Peterburh: Brokhauz-Efron, s.438. [in Russian].
- Chizhikova, L.**, (1987). *Zhilishche. Etnografiya vostochnykh slavyan. Ocherki traditsionnoy kultury* [Dwelling. Ethnography of the Eastern Slavs. Essays on Traditional Culture]. Moskva: Nauka, s.223-258. [in Russian].
- Horyn, H.** (2007). Toloka [Toloka]. *Mala entsyklopediia ukrainskoho narodoznavstva*. Lviv, s. 597-598. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1994). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus]. Kyiv., T.V., s.122, 133, 143-144, 1791-81. [in Ukrainian].
- Hrymych, M.** (2007). «Hromada i hromadskyi pobut» [Community and public life]. *Ukrainska etnologiiia*. Kyiv: Lybid, s. 231-232. [in Ukrainian].
- Ihnatenko, I.**, (2016). *Etnologiiia dlia narodu. Sviata, tradytsii, zvychai, obriady, prykmety, viruvannia ukrainsiv* [Ethnology for the people. Holidays, traditions, customs, rites, signs, beliefs of Ukrainians]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, s.111-121. [in Ukrainian].
- Krasykov, M.**, (1999). *Filosofiiia buttia slobozhanskoro selianyina* [Philosophy of being a Slobozhansk peasant]. Dukh i Litera, 5-6, 428-442. [in Ukrainian].
- Lekhman, T.**, (2018). *Ukrainske novosillia. Zvychai, obriady ta zabobony* [Ukrainian Housewarming. Customs, Rites and Superstitions]. URL:<https://poradnica.com.ua/ukrayinske-novosillia-zvychai-obryady-ta-zabobony/> [in Ukrainian].
- Lytvynenko-Orlova, N.**, (2007). *Proshcha do Ukrainskoi Khaty* [Farewell to the Ukrainian House]. URL:<https://kobza.com.ua/ukrayinske-slovo-murmansk/1775-proshcha-do-ukrayinskoji-haty.html> [in Ukrainian].
- Madison, I.**, (2023). *Toloka pid narodni pisni: yak u Pereiaslavi bosonizh misyly hlynu i mazaly povitku* [Toloka to folk songs: how in Pereiaslav they kneaded clay and smeared the roof barefoot]. URL: <https://pereiaslav.city/articles/302819/toloka-pid-narodni-pisni-yak-u-pereiaslavi-bosonizh-misili-glinu-i-mazali-povitku> [in Ukrainian].
- Narodni prykmety pry budivnytstvi budynku, starovynni oberehy i zvychai nashykh predkiv** [Folk signs when building a house, ancient amulets and customs of our ancestors]. (2024). URL: <http://vidpoviday.com/narodni-prykmety-pry-budivnytstvi-budynku-starovynni-oberehy-i-zvychai-nashykh-predkiv> [in Ukrainian].
- Novosillia: prykmety, tradytsii, podarunky** [Housewarming: Signs, Traditions, Gifts]. (2014). URL: <https://t1.ua/porady/43087-novosillia-prykmety-tradytsii-podarunky.html> [in Ukrainian].
- Osvitno-kulturna toloka «Idei Rizdva v mystetstvi»** [Educational and cultural forum «Christmas Ideas in Art»]. (2022). URL: <https://us.bdpu.org.ua/osvitno-kulturna-toloka-idei-rizdva-v-mystetstvi.html> [in Ukrainian].
- Polishchuk, I.**, (2022). *Novosillia: vazhlyvi prykmety ta tsikavi tradytsii* [Housewarming: important signs and interesting traditions]. URL: <https://insider-media.net/life/novosillia-vazhlyvi-prikmeti-ta-tsikavi-tradycii/> [in Ukrainian].
- Shkira, M.**, (2012). Toloka – davnii zvychai kolektyvnoi dopomohy [Toloka – an ancient custom of collective help], *Naukovi zapysky NIEZ «Pereiaslav» - Scientific notes of the NIEZ «Pereiaslav»*, 6(8), 317-321. [in Ukrainian].
- Siletskyi, R.**, (2015). «VKHISHchYNY»: *Narodni novosilni zvychai, obriady ta poviria na Volyni (Za polovymy etnografichnymy materialamy pochatku XX st.)* [«VKHISHCHYNY»: Folk housewarming customs, rites and beliefs in Volyn (Based on field ethnographic materials of the early 21st century)], *Narodoznavchi zoshyty - Ethnographic notebooks*, 5 (125), 1215-1227. [in Ukrainian].

- Skliarenko V.**, (2008). *Ukrainski tradytsii i zvychai* [Ukrainian traditions and customs]. Kharkiv: Folio, 318 s. [in Ukrainian].
- Skliarenko, V.**, (2015). *Ukrainski tradytsii i zvychai* [Ukrainian traditions and customs]. Kharkiv: Bibkolektor, s. 73-80, 115-120, 156-172. [in Ukrainian].
- Stefiuk, I.**, (2021). *Klaka, toloka, cherha, supriaha: pryklady hurtovoi roboty v ukrainskii tradytsii* [Klaka, toloka, cherga, supryaga: examples of group work in the Ukrainian tradition]. URL: <http://bukcentre.cv.ua/index.php/tradytsiina-kultura/svitohliadni-praktyky/5586-klaka-toloka-cherha-supriaha-pryklady-hurtovoi-roboty-v-ukrainskii-tradytsii.html> [in Ukrainian].
- Sumtsov, M.**, (1901). Toloka [Toloka]. *Entsyklopedychnyi slovnyk*. Sankt-Peterburh: Brokhauz-Efron, s.439. [in Russian].
- Syrotkin, V.**, (1999). Tradytsii kolektyvnoi trudovoi vzaïmodopomohy [Traditions of collective labor mutual assistance]. *Ukrainsi: istoryko-etnografichna monohrafiia: u 2 kn. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo*, Kn. 1, s. 371-376. [in Ukrainian].
- Taras, Ya.**, (2018). Suspilno – hromadski dopomohy na Pokutti: toloky, klaky, pomochi, supriahy [Social and public assistance in Pokuttia: toloki, klaki, pomochi, supryagi], *Narodoznavchi zoshyty - Ethnographic notebooks*, 1 (139), 189-199. [in Ukrainian].
- Tarnavskiy, R.**, (2012). Toloka yak vidrobitkova renta u hospodarstvakh velykykh zemlevlasnykiv [Toloka as a working rent in the farms of large landowners], *Visnyk Lvivskoho universytetu im. Ivana Franka. Seriya: istorychna - Visnyk of the Ivan Franko University of Lviv. Series: historical*, 47, 35-48. [in Ukrainian].
- Tarnavskiy, R.**, (2012-2013). «Zvychai trudovoi susidskoi vzaïmodopomohy v hromadsko-vyrobnychomu pobuti ukraïntsi: istoriografiia pytannia» [«Customs of labor neighborly mutual assistance in the social and industrial life of Ukrainians: historiography of the issue»], *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu - Scientific notebooks of the Faculty of History of Lviv University*, 13-14, 84–96. [in Ukrainian].
- Tsikavi fakty pro ukrainski narodni zvychai ta poviria – doslidzhennia tradytsii ta viruvan** [Interesting facts about Ukrainian folk customs and beliefs – a study of traditions and beliefs]. (2024). URL: <https://fact-news.com.ua/ukrainski-narodni-zvychai-tsikavi-fakti-pro-povirya-ta-zaboboni-doslidzhennya-traditsii-ta-viruvan> [in Ukrainian].
- Ukrainska mynuvshyna: iliustrovanyi etnografichniy dovidnyk** [Ukrainian past: an illustrated ethnographic guide]. (1993). Kyiv: Lybid, S.159. [in Ukrainian].
- Vovk, Kh.** (1995). *Studii z ukrainskoi etnografii ta antropologii*. Kyiv: Mystetstvo, s.95-110, 117. [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.**, (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Signs of Ukrainian ethnoculture]: Slovnyk-dovidnyk, K.: Dovira. s. 401. [in Ukrainian].

List of informants

- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 1. – Diachkova Liudmyla Ivanivna, 1953 r.n., s. Maskivtsi Baryshivskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 2. – Sharypov Anatolii Ivanovych, 1942 r.n., s. Maskivtsi Baryshivskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 4. – Blyzniuk Ivan Martynovych, 1925 r.n., s. Podillia Baryshivskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 9. – Tsila Mariia Vasylivna, 1939 r.n., s. Podillia Baryshivskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 11. – Hopkalo Mykola Petrovych, 1952 r.n., s. Tarasivka Boryspilskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 15. – Symonenko Mykola Ivanovych, 1941 r.n., s. Tarasivka Boryspilskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 16. – Shulha Lidiia Pavlivna, 1936 r.n., s. Tarasivka Boryspilskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 3, Ark. 18. – Sypanenko Oleksii Ivanovych, 1963 r.n., s. Myrne Boryspilskoho raionu Kyivskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 4, Ark. 1. – Kharsika Oleksandr Vasylovych, 1935 r.n., s. Kharsiky Chornukhynskoho raionu Poltavskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 4, Ark. 3. – Zozulia Vasyl Antonovych, 1932 r.n., s. Kharsiky Chornukhynskoho raionu Poltavskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 4, Ark. 3. – Zozulia Antonina Ivanivna, 1935 r.n., s. Kharsiky Chornukhynskoho raionu Poltavskoi oblasti.
- F 59, P 1, Od.zb. 5, Ark. 1. – Salohub Halyna Oleksiivna, 1950 r.n., s. Domantovo Zolotoniskoho raionu Cherkaskoi oblasti.

F 59, P 1, Od.zb. 5, Ark. 2. – Kononets Olena Mykhailivna, 1948 r.n., s. Domantovo Zolotoniskoho raionu Cherkaskoi oblasti.

F 59, P 1, Od.zb. 5, Ark. 3. – Tsiura Hryhorii Mykhailovych, 1942 r.n., s. Domantovo Zolotoniskoho raionu Cherkaskoi oblasti.

F 59, P 1, Od.zb. 5, Ark. 6. – Hrozovska Olha Tymofiivna, 1941 r.n., s. Yabluniv Kanivskoho raionu Cherkaskoi oblasti.

F 59, P 1, Od.zb. 5, Ark. 8. – Yurchenko Mariia Oleksandrivna, 1924 r.n., s. Yabluniv Kanivskoho raionu Cherkaskoi oblasti.

Надійшла до редакції / Received: 08.10.2024

Схвалено до друку / Accepted: 15.11.2024